

**THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURE AND ECONOMY OF THE PEOPLES
OF THE NORTHERN CAUCASUS****V-X. YÜZYILLAR ARASINDA KUZHEY KAFKAS HALKLARININ TARIMSAL VE
İKTİSADİ GELİŞİMİ**

ჩრდილო კავკასიელ ხალხთა სოფლის მეურნეობისა და ეკონომიკის განვითარება
V-X. ს.

AYSHE AYCHICHEK

Doctorate student at 19 Mayıs Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-7308-1695

ayse006_53@hotmail.com

0545 453 3244

Abstract

The Caucasus, from the geopolitical perspective is the linking bridge between Europe and Asia, as a geographical unit, is the witness of many historical events, which had subsequently changed the history. The existence of the trade routes crossing the mountainous landscape and gorges in the Caucasus had become the foundational factor of its economic structure. In this context, the main sources for making livelihood had become agriculture, cattle-breeding and fishing for the peoples of the Northern Caucasus-Adyghe People, Ossetians, Chechen-Ingushs and Nakh(Vainakh) people. This is confirmed with the discovery of the agricultural tools and human skeletons. The study of the discovered artifacts confirms the theory that they had been on a higher level of development in comparison to other peoples residing in the region. Apart from this, the Caucasus, by having the important trade routes had played important role in the development of the international trade in the region.

Keywords: Adyghe people, Ossetians, Checheno-Ingushs, Vainakh People, Agriculture, Cattle-breeding.

Ayşe Ayçiçek

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-7308-1695

ayse006_53@hotmail.com

0545 453 3244

Özet

Jeopolitik bakımdan Avrupa ve Orta Asya arasında geçiş köprüsü niteliğindeki Kafkasya, tarihin seyrini değiştiren önemli hadiselerle tanıklık eden bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya'da ticaret yollarının, dağlık arazilerin ve vadilerin var olması ekonomik yapısının belirleyici hususları olmuştur. Bu bağlamda Adigenler, Osetler, Çeçen-İnguşlar ve Vaynahlar gibi Kuzey Kafkasya halklarının temel geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve el sanatları olmuştur. Yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde de tarım aletlerinin ve hayvan iskeletlerinin bulunması bunu doğrular nitelikte olmuştur. Bunun yanı sıra bu kazılarda ortaya çıkan eserlerin maden işlemeciliğinin de bölgeden yüksek seviyelerde olduğunu göstermektedir. Bunlara ek

olarak önemli ticaret yollarına sahip olan Kafkasya, uluslararası ticarete bölgeye ciddi katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Adigenler, Osetler, Çeçen-İnguşlar, Vaynahlar, Tarım, Hayvancılık.

აიშე აიხიჩეი

19 მაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ORCID: 0000-0002-7308-1695

ayse006_53@hotmail.com

0545 453 3244

აბსტრაქტი

კავკასია, რომელიც გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით არის დამაკავშირებელი ხიდი ევროპასა და ცენტრალურ აზიას შორის, როგორც გეოგრაფიული ერთეული, მოწმეა ისტორიის მანძილზე მომხდარი მრავალი მნიშვნელოვანი მოვლენისა, რომელმაც შეცვალა ისტორიის მსვლელობა. კავკასიის მთიან რელიეფსა და ხეობებში გამავალი სავაჭრო გზების არსებობა იყო განმსაზღვრელი მისი ეკონომიკის სტრუქტურისა. ამ კონტექსტში, ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ხალხების - ადიღელების, ოსების, ჩეჩენო-ინგუშების და ვაინახების ძირითადი საარსებო წყარო სოფლის მეურნეობა, მეცხოველეობა და რეწვა იყო. ამას ადასტურებს არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი სასოფლო-სამეურნეო ხელსაწყოები და ცხოველთა ჩონჩხებიც. მოპოვებული არტეფაქტების კვლევები მოწმობს, რომ ისინი განვითარების უფრო მაღალ დონეზე იყვნენ რეგიონის სხვა მაცხოვრებლებთან შედარებით. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზის მქონე კავკასიამ სერიოზული წვლილი შეიტანა რეგიონში საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარებაში.

საკვანძო სიტყვები: ადიღელები, ოსები, ჩეჩენო-ინგუშები, ვაინახები, სოფლის მეურნეობა, მეცხოველეობა

Kafkasya, tarih boyunca ticaret ve göç yolları oluşturmanın yanında kültürlerin kesiştiği önemli bir kavşak noktası olmuştur. Doğu-Batı arasında bir köprü oluşturan ve Avrasya coğrafyasının en hassas bölgesinde bulunan Kafkaslar, siyasi ve ekonomik açıardan tüm milletlerin ilgisinin üzerine çekmesinin yanı sıra pek çok güç odağının etkinlik mücadelesine de sahne olmuştur. (კვიციანი, 2012: 21, Açma-Yenişen, 2013: 131-132, İlhan, 1999: 11, Tavkul, 2002: 13).

Dünyanın en önemli bölgelerinden kabul edilen Kafkasya'nın dağlık arazilere sahip olması (კვიციანი, 2012: 21) ve çok sayıda vadiden oluşması bölgenin sosyal, ekonomik ve siyasi yapısını belirleyici hususlardır. (Yalçınkaya, 2006: 11) Bundan başka bölgenin coğrafi konumu ve buna bağlı olarak ticarete ve ulaşımda köprü vazifesi görmesi de bölge tarih boyunca pek çok milletin işgaline uğrasına rağmen kuzey-güney bağlantısının oluşturulması bakımından da önem teşkil etmektedir (Açma-Yenişen, 2013: 132). Asya ile Avrupa arasında transit yollarının kesiştiği yerde

bulunması ticaret merkezinin de odağı haline dönüşmesine imkân sağlamıştır. Tarihi öneme sahip İpek Yolu'nun bir kolunun da bu coğrafyadan geçiyor olması bölgeyi daha da canlı tutmaktadır. Bundan kaynaklı elde edilen gelirler de pek çok milletin ilgisini çekmiştir. Bu da milletlerin birbirleri ile mücadele etmesine neden olmuştur (Saray, 1988: 7-9).

Tarih boyunca pek çok kavmin göç ve istilasına uğrayan Kafkasya; Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Hunlar, Macarlar, Sabirler, Avarlar, Hazarlar, Kıpçaklar, Araplar, Moğollar, Peçenekler, Bizanslılar ve Ruslar gibi pek çok milletin zaman zaman hâkimiyetinde kalan bir bölge olmuştur (Tellioglu, 2017: 558-575, Tavkul, 1998: 43, Kemaloğlu, 2012: 3-4, Kutlu, 2005: 84-85). Etnik ve dinin bakımından zengin olan bu coğrafya, hâkimiyetinde kalan bu milletler vasıtası ile ekonomik, siyasi, kültürel pek çok alanda miras devralmıştır (Kalkan, 2010: 20). Dil, din ve etnik bakımdan zengin olan Kafkasya kültür mozaiğine sahiplik yapmaktadır (Yıldırım, 2007: 19).

Kafkasya'nın nüfus dağılımı coğrafya, tabiat şartları ve siyasi hadiselerden sebep şekil almaktaydı. Yüksek dağlık kesimler nüfus bakımından yoksun olan alanlardı. Büyük Kafkas dağlarının orta ve batı kesiminde insanlar yaşamı tercih etmezler. Bölgenin en kalabalık kesimleri ise Kuzey Kafkasya'daki verimli çöküntü ovalarının bulunduğu yerlerdir. Tarih boyunca vuku bulan hadiseler, göç yolları üzerine yer alan Kafkasya'daki nüfus yapısını ve dağılımını etkilemiştir (Dursun, 2001: 158).

Kafkas kavimleri ya da etnik unsurları üç grupta toplanabilir. Birinci gurup olarak Çerkesler (Abhazalar, Aphazlar, Ubıhlar, Arguveylar, Nethaçlar, Çebınler, Hatkolar, Khagaklar, Baskheğler, Şapsıgler, Bjeduglar, Kemirguveylar, Hatıkoylar, Abzehler, Besleneylar, Kabartaylar), Nohçiler (Çeçenler, İnguşlar), Andelallar (Avarlar), Laklar (Gazi Kumuklar), Lezgiler, Agular, Çakurlar iken İkinci Grup ise Türkler (Azeriler, Kumuklar, Karapapaklar, Kundurlar, Karaçay ve Balkarlar, Kalmuklar, Nogaylar, Türkmenler)'dir. Üçüncü gurup ise Hint-Avrupa kavimleri (Ariler); Osetler, Ermeniler, Farslar, Tatlar, Taalişler, Svanitler, Ruslar'dır (Kalaycı, 2015: 74-75).

Ekonomik gelişim ve temposu açısından Kafkas milletleri aynı seviyede değildi. Bu bağlamda Güney Kafkaslar, Kuzey Kafkaslardan daha iyi durumdaydı. Daha önceleri belki de hissedilmeyen seviye V. yüzyıldan itibaren gözle görülür bir seviyeye ulaşmıştır. Ekonomik gelişim seviyesi kuzey ve güney halkları arasında devam eden ilişkilerde belirleyici yapıya da sahipti (კობალაძე, 2014: 60).

Kuzey Kafkasya hakları geçimlerini tarım, hayvancılık (კვიციანი, 2012: 29) ve el sanatları ile sağlıyorlardı (Özbay, 1999: 12). Hayvancılıkla yüksek bölgelerdeki steplerde yaşayan göçebe topluluklar eski dönemlerden itibaren uğraşıyorlardı (კობალაძე, 2014: 60). Kuzey Kafkasya'da tarım ve hayvancılığın yanı sıra seramik eşya, tunçtan ve bakırdan aletlerin yapılıp kullanıldığı bilinmektedir (Saltık, 2000: 7).

Çok eski dönemlerden itibaren geç Orta Çağ dönemine kadar Kuzey Kafkasya stepleri –bir kısmı Adigenlerin atası/akrabası/komşusu- değişik halkların galip geçtiği bir tür uzun koridor olmuştur (Kalaycı, 2015: s. 76). Kuzey Kafkasya'da yaşayan ilk yerleşik boylar arasında en kalabalık olan Adigenler (Saltık, 2000: 8)¹ ise tarımsal faaliyetleri ile ilgileniyorlardı. Bu bölgenin eski dönemlerde tarımla uğraştığına dair yeterli yazılı kaynağa ulaşılmasa da arkeolojik kazılar

¹ Kafkasya'nın batı kesiminde, Karadeniz sahilinin Kuban Irmağı havzasına kadar olan bölge ile Terek Irmağı havzasında yaşarlar. Bu topraklarda Milattan önceki tarihlerde yaşadığı Yunan, Latin ve Rus kaynaklarında geçmektedir. Bkz. Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı, 1979, s. 7. Birçok kabileden meydana gelen Adigenler'in başlıca kabileleri şöyledir: Abzeshler, Bjeduglar, Natuhoylar, Janeler, Temirgaylar, Hatıkoylar, Besleneylar, Kabartaylar ve Ubıhlar. Bkz. (Habiçoğlu, 1993: 27).

sonucunda ortaya çıkarılan eserler genel izlenimin oluşmasında büyük önem arz etmektedir.² Adigenler tarım ve hayvancılığın yanı sıra boza üretimiyle de ilgilenmekteydiler. Altın ve gümüş işlemeciliği de Dağıstan'da olduğu gibi Adigenler arasında da oldukça önemliydi. (Özbay, 1999: 12).

Kuzey Kafkasların bu bölgesi çok eski dönemlerden itibaren zengin tarım faaliyetleri ile ön plana çıkar. Geleneksel açıdan söz konusu topraklarla Bizanslar ve Yunanlılarda yakından ilgilenmişlerdir. Dağlık ve ovalık şeklinde iki bölümden oluşan Adigen bölgesinde (თოფხიშვილი, 2007: 15) arkeolojik kazılar sonucunda bulunan çapalar, orak uçları, öküz iskeletleri vs. tarım alanında gelişmişliğin en yüksek göstergeleri arasında yer alır. Gömüler arasında balık avcılığında kullanılan malzemeler, takım ve edevatlar Azak Denizi'nin, Karadeniz'in ve Kuban Nehri etrafında yaşayan insanların balıkçılıkla uğraştıklarını göstermektedir. Ayrıca bu bölgede el işi kültürü de bulunmaktaymış (Tala adını verdikleri kumaş hazırlıyorlarmış.) (კობალაძე, 2014: 60).

Arkeolojik eserlerden Adigenlilerin yaşadığı bölgelerde hayvancılığın değişik dallarının gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buralarda yapılan kazı çalışmalarında inek, koyun, domuz, keçi gibi hayvanlara ait sayısızca kemik bulunmuştur. Ender cinslerden olan Kabardey atlarının yetiştirilmesinin temellerinin bu dönemden başladığına dair değişik varsayımlar bulunmaktadır (კობალაძე, 2014: 60).

Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan eserler madenlerin işlemeciliğinde yüksek seviyeler işaret etmektedir. Bölge ustaları soğuk madenin nasıl işletileceğini, dökümünü ve elde edilen işlenmiş madenden ne tür şeyleri yapacaklarını çok iyi biliyorlardı. Ticari faaliyetlerde de söz sahibiydiler. İyi bir şekilde fırınlanmış kilden aileler ve dini içerikli farklı içeriklere sahip kaplar yapılmaktaydı. Ayrıca Kuzey Kafkaslar uluslararası ticari faaliyetlerde aktif rol oynuyorlardı. Doğu ülkelerinden gelen ticaret kervanları Avrupa'ya gidebilmek için bölgedeki ticaret yollarını kullanmaktaydı. Karadeniz'e, oradan da Bizans'a deniz yolu ile geçebilmek için çok elverişli bir yoldu. Uluslararası ticari faaliyetler içerisinde yer almak bölgenin ilerlemesine ciddi katkılar sağlıyordu. (კობალაძე, 2014: 60).

Kafkasya'nın sahip olduğu dağlar bir nevi kale veya bir istihkâm şeklindeydi. Demir ve bakır bakımından da zengin olan bu dağlar pek az geçit vermekteydi. Bu da savunmayı kolaylaştırmaktaydı. Önemli geçit olan Daryal geçidi bu zamanlarda Osetlerin hâkimiyetindeydi. Geçidin öneminden dolayı Sasaniler veya Bizans gibi pek çok milletin hücumuna sahne olmuştur. Bunun yanı sıra Kafkasya'nın doğu tarafında bulunan Derbend kapısı da aynı şekilde önemliydi (Öztürk, 2003: 3, Tezcan, 2012: 279-291). Geçitlerinin de var olması ile tarih boyunca büyük önem sahip Kafkasya'nın kuzey kesimlerini ve merkezi yerlerinin ellerinde bulunduran Osetler,³ Vaynahları zaman içerisinde oraya sığdırmaz olmuşlardı. Farklı sosyal ekonomik yapıya sahip toplulukların bir araya gelme sürecinin başladığı söz konusu dönemde birleşme süreci tarımının gelişim seviyesi ile bağlantılıydı. Bilim adamlarının bir kısmı bu konuda V. yüzyılda Osetlerin⁴

² Söz konusu arkeolojik çalışmalar için bkz. (Turçaninov, 2009).

³ Moğolların yapmış olduğu seferler neticesinde Osetlerin Kafkasya'nın kuzeyine doğru çekilmeleri konusu hakkında bkz. (სობიაშვილი, 2017: 83). Osetler hakkında ayrıca bkz. (ჭიჭინაძე, 1913).

⁴ Osetlerin kökeni hakkında birçok görüş bulunmaktadır. Fakat bu görüşler arasında en çok vurgulanan Osetlerin Ortaçağ'daki Alanların torunları olduğudur. Bkz. (თოფხიშვილი, 2019: 8). Haraklı Dionisiy, Horenli Moisey, Prokopi, Massudi ve Ammianns Marcellinus gibi düşünürler çok eski dönemlerden itibaren bu görüşü desteklemektedir. 12. yy'da yaşamış Evstafi'de Alan adının Sarmatça Ala, yani "dağ"dan geldiğini ve Alanların kendilerini İr ve İran diye adlandırdıklarını belirtmektedir. Gürcü Kralı Vahtang

göçebe hayatı sürdürdüklerini düşünürken, Terek Irmağı ve Sunja Nehri kenarında yapılan arkeolojik kazılar Osetlerin bir kısmının yerleşik hayata geçerek tarımla uğraştıklarının göstergesi olabileceğine dair izlenimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Arkeologlar tarafından bulunan demir tarım aletleri (Çapa, el değirmeni, tohum saklama kapları, iç kısmından kille sıvanmış çukurlar...) de bunun bir göstergesidir. Tarımın gelişmesinin başka bir göstergesi olan saban IX-X. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır (კობალაიანი, 2014: 60-61). Bronz ve altından yapılmış, geometrik şekillerde veya çiçek ve hayvan motiflerinde silahlar ve süs eşyalarının da var olması Osetlerin zengin bir millet olduklarını anlatmaktadır (Grigorianz, 1999: 17). Sonuç olarak V-X. yüzyıllar arasında Osetlerin bir kısmının göçebe, diğer kısmının ise tarımla uğraştıkları sonucuna varılabilir (Bi, 2011: 330).

Kuzey Kafkasya'nın orta kesiminde yaşayan Osetlerin (თოფხიშვილი, 2007: 49) bölgelerin elverişli coğrafi koşulları onların hayvancılıkla uğraşmasında büyük katkı sağlıyordu (Konak, 2007: 133-134). O döneme ait arkeolojik bulgularda çok sayıda evcil hayvan kemiklerine rastlanmaktadır. Bunlardan çoğunun koyun kemikleri olması ise Osetlerin daha çok koyun beslediklerini göstermektedir. Yaz aylarında yüksek otlaklarda otlatılan koyunlar, kışın ise aşağı kısımlarda besleniyordu (კობალაიანი, 2014: 61). Koyun yetiştiriciliğinin yanı sıra keçi ve sığır da yetiştirilmekteydi (კვიციანი, 2012: 29). Bu hayvanların sütünden peynir elde ettiler. Köylülerin kendilerine ait tarlaları mevuttu fakat otlakları ortak kullanmaktaydılar (კობალაიანი, 2014: 58).

Hayvancılık ve çobancılık yapmanın yanı sıra bir ülkeden diğer ülkeye dolaşan, mevsimlik otlaklar arayan kırsal insanlar olan Osetler, soygunculuk ve yağmacılık da yapmaktaydılar. Dağ geçitlerini açık buldukça güneydeki kültür halklarına baskınlar düzenler; yürekli, usta at binici ve savaşçı olan Osetler, çeşitli akınlar düzenlemekteydiler. Ve bu sayede de gelirler elde etmekteydiler (Saltık, 2000: 127).

Antik çağlardan beri Kafkasya'da yaşayan Osetler, elde edilen bulgulara göre el sanatlarının değişik dallarında da gelişmiş göstermişlerdir. El işlemeciliğinin gelişmesinde bölgede bulunan madenlerinde katkısı büyüktür. Osetlerde madenlerden yapılan silahların, kap ve zengin içeriğe sahip takıların gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu alanlar dışında Osetlerin farklı dallarda da gelişmiş oldukları değişik dönemlerde yapılan kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır. Bunlar arasında seramik, kumaş, ayakkabı, elbise örnekleri gösterilebilir. Osetlerin söz konusu alanlarda kendilerini geliştirmelerinde komşu ve yabancı ülkelerle kurmuş oldukları ticari ilişkilerin de önemi oldukça büyüktür. Bu bağlamda Gürcistan ile olan ilişkileri onlara ciddi katkı sağlamıştır (კობალაიანი, 2014: 61).

Osetler aynı zamanda dış ticari ilişkilerde de faal bir şekilde faaliyet göstermektedirler. Bunda önemli ticari geçitlerin Osetler tarafından kontrol ediliyor olmasının katkısı çok büyüktür. Arkeolojik çalışmalarda Osetlerden çok uzak ülkelere ait ürünlere de rastlanmaktadır. Gerçi bu durum her zaman ticari ilişkilerin sonucu olarak görülemez, elde edilen bulgular Osetler tarafından yapılan seferler sonucunda elde ettikleri ganimetler de olarak değerlendirilebilir (კობალაიანი, 2014: 61-62).

Merkezi Kuzey Kafkas halkları arasında Osetler tarafından baskı altında tutulan Vaynahlar,⁵ diğer adlarıyla Çeçen-İnguşlar da bulunmaktaydı.⁶ V.-X. yüzyıllar arasında Vaynahların yaşam

döneminde yazılan eserlerde ise; Osetler, Hazarların ilk saldırıları sırasında Kartel-Somhetya'da ele geçirilen Gürcü esirlerinin torunları olduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Bkz. (Berje, 1999: 55-56).

⁵ Kafkasya'nın kadim halklarından olan ve kendilerini Galgay olarak adlandıran İnguşlar, Çeçenler ile birlikte Vaynağ (Yakın akraba manasına gelen Nah'tan türeyen) kökenlidirler. İnguş adı menşe adı değildir. Şimdiki Kuzey Osetya sınırlarındaki Prigorad ilçesine bağlı Tar (İnguş) köyüne izafeten verilmiş

alanları Argun Nehri ve kollarını kapsayan bölge ile sınırlıydı. Hayvancılık ve hayvancılığın farklı dallarında Çeçen-İnguşlar, gelişim açısından Osetlerden çok da farklı değillerdi. Söz konusu bölgede yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda takı, tarım aletleri ve silahlar bulunmuştur (კობალაიანი, 2014: 62).

Söz konusu dönemde geniş ormanlara ve otlaklara sahip olan Vaynahların en önemli geçim kaynaklarının hayvancılık ve çiftçilik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dağlarda hayvan yetiştiriciliği ovalarda da tarım yapılmaktaydı (თოფჩიშვილი, 2007: 34, Özbay, 1999: 9). Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan bulgular bu söylemi destekler hüviyettedir. Vaynahların komşusu Kuzey Kafkas ülkelerinde ise yapılan kazılarda ise farklı şekillere sahip çapalara, sabanlara da rastlanmaktadır. Farklı el sanatlarında iyi oldukları bilinen Çeçen-İnguşların yaşadığı bölgede çıkarılan bulgularda çok sayıda farklı madeni takılara ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu bulgularda Çeçen-İnguşların aralarında Gürcistan'ın da olduğu komşu ülkelerle olan ticari ilişkilerin izlerine de rastlanmaktadır (კობალაიანი, 2014: 62).

Eski dönemlerden beri İnguşlar taş oymacılığında zengin bir kültüre sahip olmuşlardır. Özellikle mezar taşlarına altı köşeli yıldız, hilal, hayvan ve bitki resimler yapmışlardır. Minare, türbe, mezar taşı ve ev inşaatında İnguş ustalarının ünü bütün Kafkasya'ya yayılmıştır. Demircilik ve silahçılık da önemli yer tutmaktadır. Marangozluk, dericilik ve yapı ustalığı en yaygın mesleklerdi (Arslan, 2000: 313).

Kuzey Doğu Kafkaslar eskiden Feodal dönemde Dağıstanlı toplulukların kontrolü altındaydı. Hazarların ve diğer milletlerin arkası bitmeyen seferleri sonucunda bölge insanın sayısı gözle görülür bir şekilde azalmış, bir şekilde kendilerinin kurtaranlar ise yüksek bölgelere sığınmışlardır. Nehirlerin birleştikleri noktaların, dağ eteklerinin tarıma elverişli olmasına rağmen dağlık bölgelerde hayvancılık ön plana çıkmaktaydı (კობალაიანი, 2014: 62). Genelde köylerde 6-10 haneden oluşan İnguşların arazileri de oldukça dik yamaçlardan oluşmaktaydı. Birbirlerine ve dış dünyaya dar yollarla bağlıydılar (თოფჩიშვილი, 2007: 35). Kendilerini yükseklere atan bu insanlar giderken yanlarında geleneksel tarım edevatlarını da götürdüler. Bu bağlamda hazırlıklı olmalarına rağmen dağ şartları onların bu alanda bir şeyler yapmasına engel oluşturmuyordu. Tarım ürünlerinin yeterli olmaması ise dağlık bölge ile ova halkı arasında belli bir ilişkinin olmasına neden oluyordu (კობალაიანი, 2014: 63).

Dağıstan'ın ovalıklarında tarım kültürünün değişik türlerine rastlanmaktadır. Bunlar arasında: Buğday, arpa, yulaf, mısır gösterilebilir (თოფჩიშვილი, 2007: 35). Özellikle Terek deltası ve Hazar kıyıları tarıma elverişli alanlardı. (Gül, 1998: 7). Toprağı işlemek için metal sabanlar kullanıyorlardı. Bölge halkının sosyal ve ekonomik seviyeleri farklılık gösteriyor olmasına rağmen tarımla uğraşan bölgelerin diğer bölgelere nazaran daha da gelişmeleri göze çarpan unsurlardandı. Tarımın diğer dalları dışında gelişmişlik bağlamında Dağıstan'da özellikle üzüm ve bostan kültürü ön plana çıkmaktaydı. Albania sınırları içerisinde yer alan Dağıstan'ın

isimdir. İnguş-Çeçenler Kafkasların orta kısmı ve bu dağların kuzeyindeki düzlüklerde yaşıyorlardı. İskitlerin Kafkasya seferleriyle Kafkas ötesinde daha da fazla yerleşmişlerdir. Bölgenin Hun, Bizans, Emevi, Abbasi, Hazar, Selçuklu gibi milletlerin mücadele alanında olmasından sonra halk dağlık bölgelere doğru çekilmişlerdir. Bkz. (Arslan, 2000: 312). Bundan başka İnguşların Galgay olarak adlandırılması ve Osetlerle münasebeti hakkında ayrıca bkz. (თოფჩიშვილი, 2007: 32).

⁶ Orta Kafkaslardaki yüksek vadelerde oturdukları zamanlarda Osetler, çok soğuk havalarda sürülerinin bir bölümünde Vaynahlar'ın oturduğu dağın alçak kesimlerine indirmek ve az miktardaki yün kumaşlar, peynir, bal gibi ürünlerini kap kaçak, araç gereç veya silah yapımı için zorunlu olan demirle değiş tokuş etmek için dağın eteklerindeki yaylalara geçmek zorundaydılar. Bkz. (Grigoriantz, 1999: 178).

ovalarında yer alan bu bölgelerin de bahsi geçen alanlarda gelişmesi hiç de şaşılacak bir durum değildi (კობალიანი, 2014: 63).

Dağistan'ın dağlık bölgelerinde daha çok hayvancılık gelişmişti. Toprakların ekilebilir alanlarının azlığı hayvancılığı daha da ön plana çıkarmıştır (Gül, 1998: 9). Hayvancılık da yayla kültürü büyük önem arz etmekteydi. Büyük başlı hayvanlarla birlikte koyun yetiştiriciliğine de büyük önem verilmekteydi. Koyun sürülerin sayısı oldukça fazlaydı. Uygun iklim şartlarına sahip yerlerde manda besiliği de yapılmaktaydı. Dağlık bölge halkının geçim kaynağı genel bağlamda hayvancılıktan elde ettikleri gelirden sağlanıyordu. Elde ettikleri ürünler iç pazarda olduğu gibi dış pazarda da ilgi buluyordu. (კობალიანი, 2014: 63).

Dağistan'da farklı sanat dalları da gelişmişti. Zanaatkârların çoğu önemli ticaret yollarının kesiştiği noktalar üzerinde ve çevresinde yer alan şehirlerde yaşıyorlardı. Bu durum ise el sanatlarının gelişimine ve insanların bu alanlara yönelmelerine ciddi katkılar sağlıyordu. Bunun dışında Dağistan'ın iç bölgelerinde, iletişimden uzak olan yerleşim alanlarında, büyük geleneksel el sanat merkezleri de bulunmaktaydı. Bu durum ister istemez merkez ile onlar arasında farklılıkların oluşmasını neden oluyordu. Farklı bir alan olarak ayrılan çanak çömlek yapımının önemli örnekleri bulunmaktadır. Bunun dışında zaman içerisinde maden işlemeciliği de büyük önem kazanmıştır. Kubaçı'de yaşayanlar yüksek kalitede zırh, mızrak, miğferlerle nam salmışlardı. Belli standartlar gözetilerek yapılan bu ürünler pazarlarda müşterilerin beğenisine sunuluyordu. Elde edilen bulgulardan değişik alanlarda uzman konumuna gelen ustaların olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olarak kumaş ve kumaştan elde edilen ürünleri ile meşhur Derbent, yün işlemeciliği ve kalın yünlü elbiseleri ile Semender (Samandar) gösterilebilir. Dağistan'da bronzun kalıba sokulması, savaş silahların hazırlanması ve altın işlemeciliği teknikleri çok iyi bilinmekteydi. Dağistanlı ustalar tarafından yapılan ürünler yabancı ülkeler de tanınmaktaydı. (კობალიანი, 2014: 63-64).

Arapların ve Hazarların elin geçen Kafkas ülkeleri, içerisinde yaşayan halkların büyük zarar görmelerine neden olmasına rağmen yine de ticaretin ve el sanatlarının gelişimine engel olamamıştır. Tarım faaliyetlerinin zayıflamasına neden olan Arap akınları, zaman içerisinde bölge halının İslam dinini kabul etmesiyle daha da belirgin hal almıştır (კობალიანი, 2014: 64, ავაქიძე-ბერძენიშვილი, 1956: 106-107, ასათიანი, 2006: 99-105, ბარათაშვილისა 1895: 21-22, ჯავახიშვილი, 1983: 71-79, ბატონიშვილი, 1973: 51-72, შენგელია, 2011: 58-64, Özcan, 2019: 127-205, Artamonov, 2019: 269-343, Karatay, 2018: 77-97, Kuzgun, 2015: 81-84, Dunlop, 2008: 53-101, Koestler, 2010: 1-60).

Sonuç

Kafkasya, coğrafi özelliklerinden dolayı önemli ticaret yollarına sahip ve ulaşımında ülkeleri birbirine bağlaması bakımından dünya tarihinde önemli bir konum elde etmiştir. Bölgenin ekonomisine katkı sağlayan bu özelliklerin yanı sıra bölgesel farklılıkların olduğu bir takım ekonomik faaliyetler de yürütülmüştür. Tarım, hayvancılık ve el sanatlarının ağırlıklı olarak geçim kaynağının temelini oluşturduğu Kuzey Kafkasya güney Kafkasya'ya göre daha iyi durumda değildi. Özellikle yüksek kesimlerde yaşayanlar inek, koyun, domuz ve keçi gibi hayvanların yetiştirilmesi ve çobancılık ile ilgilenmişlerdir. Ovalık kesimlerde ise üzüm, buğday, arpa, yulaf ve mısır tarımı yaygın bir şekilde yapılmaktaydı. Eski dönemlerden itibaren zengin tarım faaliyetleri ile de ön plana çıkan Kuzey Kafkasya'da bütün bunların yanı sıra özellikle Osetler'de soygunculuk ve yağmacılık faaliyetleri, Adigenler'de altın ve gümüş işlemeciliği, İnguşlar'da da taş oymacılığı karşımıza çıkmaktadır. Demirciliğin ve silahçılığın da yaygın olduğu Kuzey Kafkasya'da marangozluk, dericilik ve yapı ustalığı karşımıza çıkan belli başlı meslekler olmaktadır. Kuzey

Kafkasya pek çok milletin akınlarına maruz kalsa dahi tarım faaliyetlerinin durmasına zaman zaman neden olsa bile ticaretin ve el sanatlarının devamlılığına set vuramamıştır.

Kaynakça

- Açma, B.- Yenişen, K. (2013). “Kafkasya’nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler”. *Yönetim ve Ekonomi*. c. 20, Sa. 2, Manisa. ss. 131-149.
- Arslan, A. (2000). “İnguşlar”. *DİA*. c. 22. İstanbul. ss. 311-314.
- Artamonov, M. İ. (2019). *Hazar Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- apakidze, a. berdzenishvili, n. (1956). *sakartvelos ist'oria*. t'. 1. tbilisi: sakartvelos ssr metsnierebata ak'ademiis gamomtsemloba. (აფაქიძე, ა. ბერძენიშვილი, ნ. (1956). *საქართველოს ისტორია*. ტ. 1. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა).
- asatiani, n. (2006). *sakartvelos ist'oria udzvelesi droidan XIX sauk'unemde*. tbilisi: gamomtsemloba sakartvelos matsne. (ასათიანი, ნ. (2006). *საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე*. თბილისი: გამომცემლობა საქართველოს მაცნე).
- baratashvilisa, t. s. (1895). *sakartvelos ist'oria*. t'. 1-2. kutaisi. (ბარათაშვილისა, თ. ს. (1895). *საქართველოს ისტორია*. ტ. 1-2. ქუთაისი).
- bat'onishvili, v. (1973). *kartlis tskhovreba*. t'. 4, tbilisi: gamomtsemloba sabch'ota sakartvelo. (ბატონიშვილი, ვ. (1973). *ქართლის ცხოვრება*. ტ. 4, თბილისი: გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო).
- Berje, A. (1999). *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*. Murat Papşu (çev.). Ankara: Kafkas Derneği Yayınları.
- Bi, M. (2011). *Kafkas Tarihi*. c. 1. Ankara: Berikan Yayınevi.
- javakhishvili, i. (1983). *sakartvelos ist'oria VII-XIIIss: tkhzulebani*. t'. 2. tbilisi: tbilisis sakhelmts'ipo univesit'et'i. (ჯავახიშვილი, ი. (1983). *საქართველოს ისტორია VII-XIIIss: თხზულებანი*. ტ. 2. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი).
- ch'ich'inadze, z. (1913). *osetis ist'oria*. t'pilisi. (ჭიჭინაძე, ზ. (1913). *ოსეთის ისტორია*. ტფილისი).
- Dunlop, D. M. (2008). *Hazar Yahudi Türkleri*. Zahide Ay (çev.). Selenge Yayınları. İstanbul.
- Dursun, D. (2001). “Kafkasya”. *DİA*.c. 24, İstanbul. ss. 157-158.
- Grigoriantz, A. (1999). *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*. Doğan Yurdakul (çev.). İstanbul: Yeni Binyıl.
- Gökçe, C. (1979). *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*. İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Gül, İ. H. (1998). “Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dağıstan Ekonomisi”. *Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.
- Habiçoğlu, B. (1993). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. İstanbul: Nart Yayınları.
- İlhan, S. (1999). *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kalaycı, İ. (2015). “Tarih, Kültür ve İktisat Açısından Çerkesya (Çerkesler)”. *Avrasya Etüdüleri* 47. ss. 71-111.
- Kalkan, D. (2010). “Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışma Alanları”. (*Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya*.)
- Karatay, O. (2018). *Hazarlar-Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler*. Ankara: Kripto Yayınları.

- KEMALOĞLU, M. (2012). "Kafkasya Tarihi, Geçmişi Etnik ve Dini Yapısı, Terekeme (Karapapah) Türkleri". *Akademik Bakış Dergisi*. Sa. 32. Kırgızistan. ss. 1-17.
- Koestler, A. (2010). *13. Kabile*, Belkis Çorakçı (çev.). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Konak, Y. (2007). *Osetya ve Asetinler*. İstanbul: Cem Ofset.
- k'op'aliani, e. (2014). *chrdilo k'avk'asiis khalkhta ist'oria*. tbilisi. (კობალიანი, ე. (2014). *ხრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორია*. თბილისი).
- Kutlu, T. C. (2005). *Çeçen Direniş Tarihi*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Kuzgun, Ş. (2015). *Hazar ve Karay Türkleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- k'vitsiani, j. (2012). *k'avk'asia da k'avk'asielebi*. tbilisi. (კვიციანი, ჯ. (2012). *კავკასია და კავკასიელები*. თბილისი).
- Özbay, Ö. (1999). *Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya*. Ankara: Kafkas Derneği Yayınları.
- Özcan, A. T. (2019). *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Öztürk, M. (2003). "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi". *Genelkurmay ATASE-Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*. Ankara: Genelkurmay Basımevi. ss. 1-20.
- Saltık, T. (2000). *Tarihsel Mücadele Sürecinde Adıgeler, Abhazlar, Alanlar (Osetinler), Çeçenler*. İstanbul: Berfin Yayıncılık.
- Saray, M. (1988). *Kafkas Araştırmalarının Türkiye İçin Önemi*. İstanbul: Kafkas Araştırmaları.
- Tavkul, U. (2002). *Etnik Çalışmaların Gölgesinde Kafkasya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- sosiashvili, g. (2017). "osebis ena da k'ult'ura sakartveloshi (ts'arsuli da dghevandeloba, zogadi mimokhilva)". *kartvelologiis akt'ualuri p'roblemebi IV*. tbilisi. gg. 83-108. (სოსიაშვილი, გ. (2017). "ოსების ენა და კულტურა საქართველოში (წარსული და დღევანდელიობა, ზოგადი მიმოხილვა)". *ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები IV*. თბილისი. გვ. 83-108).
- shengelia, k'. (2011). *sakartvelos ist'oria*. tbilisi: k'avk'asiis universit'et'is gamomtsemloba. (შენგელია, კ. (2011). *საქართველოს ისტორია*. თბილისი: კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა).
- Taşçı, T. A. (2012). "İki Farklı Pencereden Güney Osetya Sorunu". *Uluslararası Kafkasya Kongresi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Matbaası. ss. 598-606.
- Tavkul, U. (1998). "İslâmiyet'in XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Etkileri", *Kırım Dergisi*, c. 7, Sa. 25, Bakü, ss. 43-46.
- Tellioglu, İ. (2017). "Kafkasya'da Türk Varlığının Başlangıcı Üzerine", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, Kafkasya Özel Sayısı, ss. 558-575.
- Tezcan, M. (2012). *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- topchishvili, r. (2007). *k'avk'asiis khalkhta etnografiya etnik'uri ist'oria, etnik'uri k'ult'ura*. tbilisi. (თოფჩიშვილი, რ. (2007). *კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია ეთნიკური ისტორია, ეთნიკური კულტურა*. თბილისი).
- topchishvili, r. (2019). *osebi ist'oriul da tanamedrove sakartveloshi*. tbilisi. (თოფჩიშვილი, რ. (2019). *ოსები ისტორიულ და თანამედროვე საქართველოში*. თბილისი).
- Turçaninov, F. (2009). *Kafkasya'da Bulunan Antik Eserlerin Keşfi ve Yazılarının Çözümlemesi*. K. Yükseler (çev.). Ankara: Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayın İşletmesi.
- Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düşümden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2007) "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi". (*SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya*).